

С. 4-16.

2. Навчальні програми для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (чинні з 1 вересня 2018 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

3. Соболев В. Біологія і екологія (рівень стандарту): підручник для 11 кл. закл. заг. серед. освіти. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2019. 256 с. <https://pidruchnyk.com.ua/1244-biologi-11-klas-sobol.html>.

4. Технології інтеграції змісту освіти : зб. наук. пр. Всеукраїнського круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі», 17 квітня 2019 р., Полтава / [головн. ред. В. Р. Ільченко]. Вип. 11. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2019. 184 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://poippo.pl.ua/images/FILES/nml/drukov_produk_POIPPOPDF/2019/zbirnyk_nauk_prats_tech_integ_zm_osv_Vyp11_2019.pdf.

Гупан Н. М.,

доктор педагогічних наук,

головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти,

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ У ШКІЛЬНОМУ ПІДРУЧНИКУ З ІСТОРІЇ

Різноманітний набір освітніх методик і інструментів компетентісно орієнтованого підручника з історії дозволяє досягати актуальних цілей освіти. Зосередимо увагу на одному з таких інструментів – візуальних джерелах. Сторінки історії можуть оживати у підручнику у малюнках сучасних авторів, створених на сюжети параграфів, у репродукціях художніх творів на історичні теми, у документальних зображеннях, що допомагають школярам засвоювати матеріал, створюючи зорову опору мислення. Сучасні поліграфічні можливості дозволяють забезпечити школярів яскравими, барвистими підручниками з історії, але проблему логічного зв'язку і взаємодії між основним текстом і ілюстраціями підручника має вирішувати автор, спираючись не лише на власне розуміння, а й на висновки теорії підручникотворення. Водночас аналіз підручників з історії останніх років свідчить, що в них, з одного боку, спостерігається збільшення обсягу і покращення якості ілюстративного матеріалу, а з іншого – подання його є недостатньо ефективним з точки зору організації активної пізнавальної діяльності учнів на уроці.

Представимо наше бачення теоретико-методичних засад розробки ілюстративної частини підручника, що базується як на теоретичних дослідженнях, так і на власному багаторічному досвіді розробки навчальних книг для різних шкільних курсів історії. З нашої точки зору, такі засади мають передбачати: 1) принципи відбору ілюстративного матеріалу, який варто вміщувати в підручник, адже маємо дуже лімітований обсяг сторінок; 2) вимоги до методичного супроводу вміщених ілюстрацій.

Щодо відбору ілюстративного матеріалу, то відбирати варто лише ілюстрації, які відповідають темі і відображають певну частину тексту параграфа. Причому обрана ілюстрація повинна надавати учням можливість використання її як джерела навчальної історичної інформації. Ілюстрація не має повторювати, а має замінювати частину тексту підручника. Вона має бути гарної якості й достатнього розміру, щоб її детально розглянути. Відбираючи ілюстрації авторам підручника варто насамперед зосередитись на представленні у підручнику

первинних історичних візуальних джерел, під якими розуміємо аутентичні пам'ятки діяльності людей у минулому, що є носіями інформації про часи, коли вони були створені. До первинних візуальних джерел відносяться ілюстрації підручників, які документально відтворюють аутентичні пам'ятки періоду, що вивчається – фотографії, історичні реконструкції, репродукції творів живопису.

Традиційно найбільш поширеними в українських підручниках з історії типами первинних джерел є документальні зображення історичних об'єктів, предметів матеріальної і художньої культури, архітектурних споруд, фотографії історичних осіб, подій та репродукції творів історичного живопису. Набагато рідше зустрічаємо у підручниках аутентичні картографічні матеріали - історичні карти, що співвідносяться із конкретними періодами, факсимільні зображення рукописів, історичних документів, наукові реконструкції, макети - житл, культових об'єктів, зовнішнього вигляду людей тощо, особливо з використанням 3-D технології, аутентичні мініатюри, плакати, карикатури. Проте, очевидно, що будь-які візуальні матеріали надають виразності описам ключових історичних подій і явищ, дають можливість учням «відчути епоху» та підсилюють мотивацію до навчання.

Інший аспект теорії підручника стосується способу подання і методичного супроводу візуального джерела, бо його розміщення на сторінці підручника не гарантує автоматично можливості його ефективного використання у навчанні. Щоб ілюстрація «запрацювала», вона має супроводжуватись завданнями і запитаннями для спрямованого розвитку мислення.

Узагальнено методику організації пізнавальної діяльності учнів з первинним візуальним джерелом можна представити у два етапи:

1) *спостереження (розгляд) і осмислення* того, що зображено. Результатом цього етапу буде визначення учнями походження (наприклад за підписом підручника) і деталей зображення та опис джерела учнями, їхня діяльність має спрямовуватись вчителем, або підручником за допомогою закритих запитань, типу: *Що/Хто зображений? Що роблять зображені люди? Який факт/факти відбито? Що відбувається? У яких відносинах один з одним знаходяться зображені на картині люди? На чому зосереджено зображення. Що є його центром? Що є головним? Хто автор зображення і для кого/чого воно призначалося?* – вчитель допомагає учням, відповідаючи на ці запитання, побачити у джерелі головне, те, на чому базуватимуться подальші думки;

2) *аналіз, синтез і оцінка* зображення. Результат - *інтерпретація* зображення як історичної інформації у контексті теми, що вивчається. Потрібно дати простір думкам учнів за допомогою відкритих запитань: *Чи знаходяться люди та природа/предмети, що їх оточують у гармонії? Чому? Чи виконував художник (скульптор і т.д.) цей твір за власним бажанням чи його було замовлено? Ким, з якою метою? Які засоби використовував автор, щоб створити цей образ? Які духовні цінності чи авторські пристрасті знайшли відбиток у картині (фото, портреті, карикатурі, плакаті і т.п.). Чи відноситься даний твір до числа ідеологізованих*

З таких та подібних запитань (пізнавальних завдань) автор обирає і пропонує учням адекватні до кожного візуального джерела. Очевидно, що кількість їх у тексті має бути не більше 2-4 до одного джерела. Тому зазвичай запитання першого етапу залишаються на розсуд вчителя, а другого – вищого рівня подаються автором підручника у певній системі відповідно до характеру джерела і завдань його опрацювання на уроці. Головним є поступово навчати учнів самостійно використовувати зображення на ілюстраціях підручника як самостійні джерела історичної інформації з подальшим переносом набутої навички на інші джерела візуальної інформації поза межами класної кімнати.

Ключові слова: історичне візуальне джерело, ілюстрація, методика, активне навчання.